

СКАЛА-ПОДІЛЬСЬКА НАД ЗБРУЧЕМ І ОКЕАНСЬКІ МАНДРИ ТА ПРОСТОРИ

Розкрито окремі віхи біографії уродженця смт Скала-Подільська, військового моряка Російського імператорського флоту та публіциста Володислава Збишевського.

Ключові слова: *флот, Скала-Подільська, Збишевський.*

Здавня відомий факт, що українці з центральної та східної України досягнули у флоті Російської імперії чималих успіхів. Найвідоміші морські імена наших земляків, причому на загальносвітовому рівні, – Юрій Лисянський та Павло Нахімов. Можна звичайно згадувати й інших, Платона Гамалію, Марка Горкавенка, Василя Завойка, Івана Григоровича, – це все особистості з адміральськими еполетами та відзнаками [1]. А скільки було менш відомих мічманів, лейтенантів і капітанів усіх рангів, ще належить дослідити прийдешнім поколінням істориків українського флоту.

Якщо ми хочемо стати дійсно серйозною морською державою, то, на нашу думку, згодом має бути створений поіменний список усіх офіцерів й унтер-офіцерів українців і уродженців України, які долучились до становлення флотів Російської імперії та інших морських держав. Говорячи про уродженців західного регіону України, варто починати із сивої давнини і згадати галицьких бояр зі слугами, які брали участь у багатьох морських походах Русі, зокрема в битві на ріці Калці 1223 р. Літописці згадують про тисячу лодій наших галицьких пращурів [2]. Помітні галичани і в добу козацьких походів. Кращого «адмірала» козащини дала також Галичина. Мова йде про постать гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного. У період нового часу у морських структурах Австрійської імперії Габсбургів, а пізніше Австро-Угорської двоєдиної монархії також засвітилось чимало українців (русинів з Галичини). Навіть у першому в історії зіткненні парових ескадр у морі, битві при Лісі на Адріатиці у 1866 р., відома участь галичан. Загиблих було поховано у загальній австрійській військовій могилі на острові Вис (Хорватія). Ярослав Окуневський у своєму нарисі «Куди сіялись руські кості?» подає такі прізвища австрійських морців українського похо-

дження: Василь Кишук, Іван Хом'як, Петро Клішевський [3]. Пише він і про Івана Кудравського як адмірала австрійської морської служби. Все це ще чекає на свого дослідника.

Збишевський Володислав. Фото 1890 р.

Та повернімось до Російського імператорського флоту, особливо тої його частини, що у середині XIX ст. була самою бойовою, а саме до Чорноморського флоту. До його розбудови долучились не тільки східні українці, а і галичани. Серед них вирізнялась постать Володислава Ієронімовича Збишевського (фото 2). За даними його далеких нащадків, він є шляхтичем польського етнічного походження гербу Старжа (Топір), який сам в офіційних документах вказав Скалу-Подільську як місце народження себе і своєї матері. Польський шляхетський герб Топір вважається одним із старіших шляхетських знаків. Вперше він був використаний в XIII ст. Впритул до Гродельської унії об'єднав близько 220 родів шляхти,

на сьогодні їх кількість зросла до 370 [12]. Хоча, скажімо, у часи Великого князівства Литовського, королівства Польського та Речі Посполитої у XVI-XVIII ст. цей шляхетський знак не є поширеним у тій частині Галицького Поділля, де Скала над Збручем. Сама ж Скала є древньою і згадується у руських літописах ще 1210 р. [4]. Щоби не переобтяжувати читача геральдикою та роздумами навколо неї, зазначимо лише, що серед українських шляхетських родів часто вживались герби, що трактувались як польсько-шляхетські. Яскравим прикладом є гетьман Богдан-Зіновій Хмельницький гербу Абданк. Відомий історик Іван Крип'якевич виводить його рід з перемиської землі, а дехто з істориків вказує на мазовецьке походження роду Хмельницьких. Тому, говорячи про Володислава Збишевського й опираючись на російські джерела, можна погодитись з тим, що у XIX ст., коли він прийшов на службу у Російський імператорський флот, ця людина позиціонувала себе з етнічними поляками. Та все таки, з Україною, а саме з Галицьким

Поділлям, де розташована Скала-Подільська, його єднає не лише місце народження, а багато більше. Так, другом його батька Ієроніма був відомий польський поет «української школи» Юзеф-Богдан Залеський. Можливо, він і пробудив у хлопчиків, що зростав у сім'ї Збишевських, цікавість до морських лицарів запорізьких козаків і їхніх війовничих мандрів, адже сам був їх палким романтичним прихильником і нащадком. Матір'ю майбутнього моряка була Анна-Марія Врублевська (можливо Вроблевська). З такими прізвищами, як відомо, є і етнічні поляки, і українці. За родинними переказами, вона померла у Скалі-Подільській 30 вересня 1855 р., це був рік важкої Кримської війни, у якій її син брав участь як офіцер Російського імператорського флоту. У Тернопільському обласному державному архіві та місцевих музеях, на жаль, не вдалося нічого відшукати про родину Збишевських. Можливо, успіх прийде при дослідженнях у Львові або у польських архівах.

У Російській Великій Біографічній Енциклопедії вказано, що Володислав Збишевський у 1851 р. почав службу юнкером в Чорноморському флоті [5]. За іншою версією, він долучився до морської служби ще 1848 р. у Миколаєві. Чи це було пов'язано з близькістю Одеси, де, за версією родини, батько Ієронім Збишевський мав власний будинок, чи ще з чимось, невідомо. У тодішній Російській імперії після приєднання Поділля (поділи Польщі) польській і українській шляхті підтвердили дворянські права, і відомі випадки володіння поміщиками власністю на території імперії Романових і монархії Габсбургів. Власне, якщо говорити про юнкерів флоту, то це важлива і специфічна категорія військовослужбовців у Російському імператорському флоті, яка введена ще задовго до «вольноопределяючихся» в сухопутній армії. У флоті вони були з 1851 р. За правовим статусом прирівнювалися до кондуктора. Категорія заснована для осіб з вищою освітою, які вступили на службу добровільно і мали право на отримання оберофіцерських чинів. Пізніше (кінець XIX – початок XX ст.) для вихованців вищих військових навчальних закладів флоту (окрім Морського корпусу, де вихованці носили ймення кадетів і гардемаринів) це звання стає постійним. Юнкери флоту після складання іспитів, спочатку спеціальних, а згодом в обсязі програми Морського корпусу, училища або спеціальних офіцерських класів, виходили в мічмани; за наявності від-

повідної спеціальності (кораблебудівники-інженери) – в підпоручники флоту. Також до юнкера флоту міг бути понижений в чині (розжалування) гардемарин (зрозуміло, що таке відбувалося в період одночасного існування цих двох звань), існувала і зворотня практика – присвоєння юнкерам звання гардемарина без складання іспитів. Юнкери флоту відносились до дещо вищої категорії, ніж «вольноопределяющиеся» в сухопутній армії, і їм присвоювався X клас, а не XII, за таблицею про ранги. Отож, Володислав Збишевський для вступу в юнкери флоту уже мав мати класичну освіту (гімназія, реальне училище). За подальшим викладом Великої Російської Біографічної Енциклопедії, у 1853 р., саме перед Кримською війною, він вийшов у мічмани флоту [5]. За сімейними оповідями, першим місцем його служби був лінійний корабель «Три Св'ятителі». Тоді ж отримав і перший бойовий досвід. Перебуваючи у складі команди корвета «Пілад», брав участь у бомбардуванні занятого турками Миколаївського укріплення [5]. Потрібно зазначити, що героями Кавказької війни завжди напоказ вважаються офіцери сухопутної армії або козачих частин. Та поза увагою широкого читача лежать відомості про моряків і їх дії. А між тим, бойові кораблі Чорноморського флоту часто знаходились у небезпечних лавіруваннях біля Кавказьких берегів, допомагаючи своїм військам обстрілом укріплень, гонитвою за крейсерами (а до них тоді належали і корвети) і за контрабандними суднами. Адже саме контрабандним шляхом з турецьких портів ішли до войовничих горців озброєння та боєприпаси. Зрештою при загальних штурмах приморських укріплень підвозили і висаджували

Корвет «Олівуца», 1844 рік. Графіка, авт. Ігор Крочак

десант, прикриваючись вогнем берегових батарей противника. Що ж до 20-тигарматного корвета «Пілад», то він був прийнятий як зразок для побудови цього класу кораблів не тільки на Чорному морі, а і на Балтиці та в Архангельську. Однотипний з ним «Олівуца», побудований севастопольськими корабелями, мав вдалу конструкцію та

морехідні якості за помірної вартості, пересік океани в дальньому вояжі на Камчатку, а також героїськи воював під командуванням українця за походженням, контр-адмірала Василя Завойко у ту ж таки Кримську війну (мал. 1) [6]. Рештки «Пілада» лежать разом з іншими кораблями в Ахтіарській гавані біля пам'ятника затопленим кораблям у місті Севастополі [7].

Лінійний корабель «Париж», 1853 рік. Акварель, авт. Ігор Крочак

Того ж 1853 р. почалася найяскравіша кампанія Кримської війни, і В. Збишевського перевели вже на 120-гарматний лінійний корабель «Париж» (мал. 3). Можливо, що у Синопській битві він також брав участь. Адже «Париж» прибув у складі інших кораблів ескадри контр-адмірала Федіра Новосільського для зміцнення сил віце-адмірала Павла Нахімова, що блокували турків у Синопі. «Париж» вступив у битву на чолі лівої колони під командуванням ще одного майбутнього героя оборони Севастополя, тоді капітана 1 рангу, а згодом контр-адмірала Володимира Істоміна. «Париж» успішно діяв у битві, вів вогонь по батареї № 5, фрегатіві «Даміад», корвету «Гюлі-Сефід». В результаті корвет взірвався, а фрегат викинувся на берег. Далі «Париж» поразив настільно-поздовжнім залпом дрейфуючий турецький флагманський фрегат «Ауні-Аллах», опісля переніс вогонь на фрегат «Нізаміє», який загорівся і викинувся на берег. За час битви «Париж» зробив 3952 постріли. Втрати склали: 1 вбитий і 18 поранених. Корабель отримав 16 пробоїн, були пошкоджені корма, гальюн, гон-дек [8]. Взагалі на вчителів командирів В. Збишевському везло як у період його служби на Чорному морі, так і пізніше в ескадрі Тихого океану під командуванням адмірала Попова [5].

Під час кампанії 1854–55 рр. Володислав Збишевський знаходиться в складі Севастопольського гарнізону, ймовірно на тих ділянках, які облаштовували і обороняли моряки з «Парижу» від натиску англо-французьких військ. Була побудована навіть батарея «Париж-

*Корвет «Ринда», 1862 рік. Акварель,
авт. Ігор Крочак*

ська», а сам лінійний корабель стояв на якірній позиції між батареями № 4 і «Павловською», при відступі російських військ його теж затопили. Однак, на якій саме ділянці оборони перебував В. Збишевський, поки що невідомо. За геройську службу його нагороджують орденом Св. Анни 4-го ступеня «за храбрість» і Св. Анни 3-го ступеня з мечами. У 1857 р. він отримує чин лейтенанта, служить і на Балтиці, і на Чорному морі. Звідти відправляється у вояж навколо світу на Далекий Схід на гвинтовому корветі «Ринда» (мал.4). Це досить вдалі «малі крейсери» типу «Боярин» (8 бойових одиниць), що побудувала Росія для крейсерської присутності на океанських просторах [6].

Згодом В. Збишевський служив в ескадрі біля берегів Японії та Китаю під командою адмірала Попова. Андрій Попов відомий воєначальник та непересічний кораблебудівник. Йому були небайдужі новітні на той час економічні дослідження. Може тому він спонукав своїх офіцерів до написання статей для журналу «Морской сборник». Так, перу Володислава Збишевського належить авторство статей: «Несколько мыслей относительно машин высокого давления, применяемых к мореплаванию» за 1857 р. і «Замечания о китоловном промысле в Охотском море». Останню він написав на борту корвета «Ринда» у 1862 р. Тоді ж в ескадрі Тихого океану перебував ще один у майбутньому світоч імперської морської слави, цього разу літературної, Константин Станюкович. Він, згодом відомий письменник-мариніст, до речі, теж українського походження, його батько, адмірал Михайло Станюкович, військовий губернатор Севастополя 1852-1855 рр., походить зі старовинного роду литовсько-української шляхти [9]. К. Станюкович у морських оповіданнях вивів і образ адмірала Попова (оповідання «Беспокойный адмирал») [10, 11], і молодих прогресивних офіцерів, в яких проглядаються узагальнені риси самого Станюковича і Збишевського.

Сучасні російські біографічні джерела віддзеркалюють великодержавну позицію, як і їхні попередники кінця XIX – початку XX століть, і датують смерть Володислава Збишевського 1863 р. на ескадрі Тихого океану. Та за іншою історією, родинною, відкривається ще одна сторінка життя нашого земляка, яка така небажана для російського самодержавства. У 1863 р., коли вибухнуло Польське повстання проти царату, він в одному з портів Тихого океану покидає борт свого корабля для того, щоб прибути в Європу і приєднатись до повсталих (чим не запорозький романтизм за Юзефом Залеським, він сам свого часу покинув Російську імперію і переїхав у Галичину). У повстанні також брали безпосередню участь далекі родичі В. Збишевського з Кам'янки Буської і Підгайців [13]. Після поразки повстання Збишевський опинився на еміграції в Європі та Америці. У 1880 р. йому вийшла амністія, і отримавши паспорт, він повернувся у Санкт-Петербург, де займався бізнесом та банківською справою. От коли знадобились знання, здобути в далеких плаваннях і викладені в публіцистичних статтях. До речі, нарис про китобійний промисел свого часу хвалив навіть Антон Чехов. Помер Володислав Ієронімович Збишевський у 1909 р. в Парижі.

Сподіваємось, що згодом вдасться детальніше дослідити життя і походи нашого земляка, і постать моряка та публіциста буде належно пошановано, а відповідні дані з'являться у фондах і виставкових залах місцевих музеїв. Для України як морської держави експозиції, що стосуються морської історії, вкрай необхідні.

Список використаних джерел

1. Тинченко Я. *Військово-морські сили України. 1917-1921: науково-популярне видання.* / Я. Тинченко. – К.: Темпора, 2012. – 116 с.
2. Журавльов Д.В. *Визначні битви та полководці української історії* / Д.В. Журавльов. – Харків: Книжковий Клуб Сімейного Дозвілля, 2013. – 416 с.
3. Окуневський Я. *Лісти з чужини: літературно-художнє видання* / Я. Окуневський. – К.: Темпора, 2009. – 520 с.
4. Клименко О., Хаварівський Б. *Міська геральдика Тернопільщини* / О. Клименко, Б. Хаварівський – Тернопіль: Воля, 2003. – 500 с.
5. Большая биографическая энциклопедия. // *Общий морской список, ч. X, стр. 172-178.* / http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_biology/

6. Газенко В.Н. Боевые парусные корабли России / В.Н. Газенко. – М.: ООО Изд. – АСТ: ООО Изд. – Астрель, 2001. – 80 с.

7. Черноморский флот: информационный ресурс; корвет «Пилад» <http://flot.sevastopol.info/ship/parus/corvet/pilad.htm>

8. Черноморский флот: информационный ресурс; линейный корабль «Париж» / http://flot.sevastopol.info/ship/parus/lineynie/parizh_3.htm

9. История Севастополя в лицах: военные и гражданские руководители города и флотов. К 225-й годовщине со дня основания города / И.И. Куликов, В.П. Кот, В.В. Крестьянников, С.И. Кулик [и др.]. – Севастополь: Арт-политика, 2008. – 496 с.

10. Станюкович К.М. Вокруг света на «Коршуне»: Сцены из морской жизни в двух частях / К.М. Станюкович. – Одесса: Маяк, 1980. – 392 с.

11. Станюкович К.М. Избранные произведения. В 2-х т. Т.1/ К.М. Станюкович – М.: Худож. лит., 1988. – 527с.

12. Kasper Niesiecki, Herby i familie rycerskie tak w Koronie jako y w W.X.L.: T.IX. – Lwów, 1728. – S. 94.

13. Księga Pamiątkowa opracowana staraniem Komitetu Obywatelskiego w czterdziestą rocznicę powstania r. 1863/1864. przez Józefa Białynię Cholodeckiego. – Lwów, 1904. – 486 s.

Krochak Ihor

SKALA-PODILSKA ON THE ZBRUCH. OCEAN VOYAGES AND SPACES

Certain milestones of the biography of a native of Scala-Podilska, sailor of the Russian Imperial Fleet and publicist Volodyslav Zbyshevsky, have been outlined in this research.

Key words: Fleet, Skala-Podilska, Zbyshevsky.